

KAPITOLA IV. TYPY A FORMY STÁTU

- § 1 *Kritéria rozlišování států a různé formy jejich uspořádání*
- § 2 *Demokracie a jiná uspořádání států*
- § 3 *Státy vytvářené na principech islámu, jejich proměny a varianty*
- § 4 *Transformační modely některých asijských států, principy sekularismu a vliv modelů euroamerických (Japonsko, Čína, Korea, Vietnam)*
- § 5 *Latinskoamerické republiky a vývoj a transformace severoamerického modelu*
- § 6 *Státnost Izraele a její specifika*

§ 1 *Kritéria rozlišování států a různé formy jejich uspořádání*

Předchozí kapitoly se mimo jiné zabývaly tím, jakými proměnami procházely státy v průběhu věků a co zůstávalo konstantní. Odlišují se typy státu starověkého, feudálního, kapitalistického nebo socialistického. Již první známé státy ve starověku se v téže době lišily v řadě aspektů jak co do své velikosti (velké říše nebo městské státy), stupně své integrace („konfederální“ seskupení již ve 4. tisíciletí př. n. l. v Sumeru a centralizované říše v Egyptě), ve vztahu k náboženským autoritám (spojení či oddělení moci světské a náboženské), z hlediska sociálního (třídního) rozvrstvení obyvatelstva spojeného s různými formami zbytků předstátního uspořádání a podílu na výkonu moci, role otrokářství atd. Antické obce a malé městské státy vznikaly vedle rozsáhlých „východních despocií“ i předstátních forem společenského uspořádání. Vznikly a působily velké říše antické, jako byla Athénská námořní říše, Řím nebo Kartágo. Po rozpadu starověkých říší a antických městských států i dalších forem mocenského uspořádání starověkých společností vznikaly na troskách Římské říše v Evropě středověké feudální státy – monarchie i městské republiky. Státy v Evropě byly ohrožovány a ničeny mocnými nájezdníky z Asie. Vyuvíjely se také různé podoby uspořádání spo-

lečnosti a států na dalších kontinentech. Také „předkolumbovská“ Severní a Jižní Amerika měla co do existence států diferencovanou podobu. Přes tyto obrovské rozdíly různých forem mocenského uspořádání všechny představovaly státy. Některé formy vzdor odlišnostem států procházely dějinnými epochami, např. oligarchická moc promítající se do monarchií i republik od starověku až po současnost.

Učení o státu v antickém Řecku a v Římě přineslo snahy o roztržidění (kategorizaci) dosud existujících států podle různých kritérií. Jako nejdokonalejší se jeví Aristotelovo členění států. Ani ve své době ale nebylo jediné. Vzpomenuta byla klasifikace Hérodotova a Platónova a v pozdější době v Římě Plútarchovo členění. Ve středověku členil Machiavelli státy na monarchie a republiky.

Aristotelova klasifikace ovlivnila výrazně státovědecké teorie i v novověku. V díle *Politika*²²⁵ analyzoval ústavy států, které poznal. Rozlišoval šest základních státních forem, a to podle dvou kritérií – zda vládne jeden muž, více mužů, nebo velké množství mužů a zda vládnu ve svůj prospěch, nebo ve prospěch několika lidí, či v obecný prospěch. Za dobré považoval takové státní formy, které dbají o všeobecný prospěch: království v čele s jednou osobou, aristokracie, kde vládne několik nejlepších v nejlepší prospěch státu nebo kde vládnu mnozí v obecný prospěch státu. Takovou posléze uvedenou formu nazval politeou. Za špatné formy označoval tyranidu místo království, oligarchii jako vládu majetných ve prospěch majetných místo aristokracie a demokracii jako vládu chudých ve prospěch chudých místo politeí. Ani jedna z nich nesměřovala ve prospěch všech. Mezi těmito základními formami státu a ústav rozlišoval formy přechodné, jež klasifikoval podle dalších vzájemně se ovlivňujících kritérií. Rozdělení založené především na formálním hledisku doplňoval hlediskem hodnotícím – co je dobré nebo špatné podle kritéria obecného blaha.

Aristotelovo členění podle formálních znaků spojené s hlediskem, v čí prospěch se tato moc uskutečňuje, vyvolávalo v praxi potíže. Absolutismus v Evropě s pojmem suverenity přinesl do této klasifikace prospěch panovníka a státu na úkor jiných privilegovaných vrstev, především feudálů a katolické církve. Buržoazní revoluce kladly opět důraz na pojem obecného (veřejného) blaha, které zdůrazňoval již Aristotelés. Pojem obecného blaha se tak stal předmětem polemik v době antiky, ve středověku i v současnosti.

²²⁵ ARISTOTELÉS. *Politika*. Praha: Petr Rezek, 1998.

Na sklonku 20. století R. A. Dahl²²⁶ kladl otázku, zda to, co považuje jedna společnost za obecné blaho, není obecnou škodou pro společnost jinou.

Obecným blahem se může rozumět blaho celé obce, dané společnosti a státu, která o ně má usilovat, v kontrastu s blahem jen vládnoucích vrstev (oligarchie, plutokracie apod.). Koloniální státy se obohacovaly na úkor kolonií a jejich obyvatel a vydávaly svůj prospěch také za prospěch (kulturní povznesení) obyvatel kolonií. Často je však zotročovaly a masakrovaly. Národní revoluce vznášely požadavky vládnout ve prospěch národa (národního státu) u potlačených národů v Evropě i jinde.

Antičtí autoři se zabývali také vymezením pojmu **demokracie**. Aristotelés ji řadil mezi špatné formy vlády a za vládu lidu (démós) považoval vládu nejnižších vrstev v jejich prospěch, naproti tomu za dobrou vládu považoval vládu mnohých ve prospěch mnohých.

Obsah pojmu demokracie se vyvíjel, než byl ve Francii a v USA v novověku definován jako „vláda lidu, lidem a pro lid“. Obsah pojmu lid se také vyvíjel. Nejprve zahrnoval chudé a neprivilegované vrstvy obyvatelstva, postupně zahrnul i další vrstvy. Pojem demokracie se stával stále obtížněji měřitelným formálními znaky a stal se výrazem hodnotícím (spíše než hodnotovým), ideologickým a politickým, odvislým od názoru hodnotícího subjektu. O jeho objektivizaci se někteří autoři pokusili i ve 20. století. R. A. Dahl zavedl v souvislosti s takovým měřením pojem polyarchie a poměřoval státní moc mírou účasti občanů na správě státu. Vytyčil požadavek objektivizace tohoto pojmu tím, že „*lid musí zahrnovat všechny dospělé členy společnosti kromě hostů a duševně postižených osob*“.²²⁷ Odmítal názory, že je potřeba „*ponechat na každém lidu, aby se sám definoval*“ (J. Schumpeter). Z hlediska objektivizace kritérií poukázal na vývoj v USA, v Jižní Africe a v dalších státech ohledně nerovného postavení černošského a dalších nebělošských částí obyvatelstva, které byly diskriminovány a nestaly se občany.

Kritérium klasifikace států tedy **záleží na subjektu**, který ji uskutečňuje. Určujícím hlediskem může být velikost států (promítá se i do vnitřního uspořádání), forma států (monarchie a republiky), respekt k lidským právům, centralizace (integrace) moci, schopnost sebezachování států před vnějším i vnitřním nebezpečím, dělba či jednota moci, náboženství nebo model ústavního uspořádání vztahů, který se stal vzorem jiným státům. Některá z těchto kritérií byla využívána v politických i státovědeckých teoriích.

²²⁶ DAHL, R. A. *Demokracie a její kritici*. Praha: Victoria Publishing, 1995.

²²⁷ Tamtéž, s. 111–119.

Jejich rozšíření často záviselo na prospěšnosti z hlediska politické praxe, státní ideologie a propagandy.

§ 2 Demokracie a jiná uspořádání států

A. K demokratickému uspořádání se hlásí většina států světa. Demokratické principy uspořádání států mohou být významným kritériem pro hodnocení a klasifikaci všech států. Vznikla řada variant demokracie a nové varianty na základě tradic a kulturních hodnot ve společnostech stále vznikají. Řada států se řídí odlišnými principy, než jsou demokratické, i když svou demokratičnost proklamují. Pokud respektujeme znaky demokracie formulované Francouzskou revolucí nebo v USA A. Lincolnem, je cílem demokracie co největší účast lidu na správě státu (vláda uskutečňovaná lidem). K tomu, aby se do všech složek státní moci zapojily všechny vrstvy lidu včetně vrstev neprivilegovaných a nejchudších, se používá různých prostředků (práv a povinností občanů). Každý stát zároveň musí dbát, aby se při správě státu respektovalo hledisko odbornosti a stát se nezhroutil. Demokracie nevylučuje principy právního státu a svrchovanosti zákona, neboť lid zákony svými orgány schvaluje a dbá na jejich dodržování. Při uskutečňování všeobecného volebního práva jako prostředku demokracie se v některých státech využívá zákonem stanovené volební povinnosti. Překážkou principu všeobecného volebního práva jsou majetkové cenzy v oblasti aktivního i pasivního volebního práva, ať jsou již označovány jakkoliv. Odstranění takových cenzů právních i faktických náleží k demokratickým požadavkům ve státě. Principy demokracie jsou všeobecné a prosazují se v moci zákonodárné, výkonné i soudní. Vedle principu reprezentativní demokracie se využívá i princip přímé demokracie. Výkonná moc k naplnění principů demokracie musí být rovněž otevřena všem vrstvám obyvatelstva a má být odmítnut systém preferující uzavřenost a zvýhodňování některých vrstev a skupin. V soudní moci se uplatňuje princip demokratismu účasti laického živlu v soudnictví (laičtí přísedící, poroty atd.) nebo volbou soudců. Demokracie jako vláda lidu se uskutečňuje především volbami, které znamenají také vládu na čas.

Z podstaty demokratického státu, který je založen na uskutečňování vůle lidu, vyplývá, že má být státem sekulárním. Náboženské příkazy (vůle Boží) nemohou být postaveny na roveň nebo být nadřazeny vůli lidu, když příslušníci lidu jsou nadáni svobodou svědomí a mohou vyznávat různé bohy nebo nevyznávat žádné bohy.